

кових гарантій позичальникам та клієнтам банків, які являють собою особливі гарантії з боку держави.

Таким чином, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що світова фінансова криза призвела до суттєвих негативних наслідків у діяльності банків, зокрема слід виокремити такі проблеми, що виникли: нестача фінансових ресурсів; зменшення рентабельності капіталу та якості активів; зниження довіри населення до банків; зростання відсоткових ставок за кредитами та одночасно проблемної заборгованості; загроза банкрутства, зокрема для невеликих та середніх банків; агресивна кадрова політика; згортання філіальної мережі, низький рівень антикризового управління та менеджменту загалом.

Світова фінансова криза не була б такою глибокою і не спричинила б таких негативних наслідків для суб'єктів банківської діяльності України за умови впровадження та реалізації антикризового управління у вітчизняних банках. Непідготовленість більшості банків до кризової ситуації, відсутність діагностики проблем та нерегулярний моніторинг фінансової ситуації стало однією з причин ускладнення під час фінансової кризи.

4.3. Вплив світової фінансової кризи на консолідаційні процеси в банківській системі України

На сьогодні Україна активно інтегрується у світове господарство. Крім того, спостерігається всебічна взаємодія вітчизняного фінансового сектору та зарубіжних фінансових ринків. У зв'язку з цим важливого значення набуває дослідження консолідаційних процесів в банківському секторі України за участю банків як одного із шляхів укріплення вітчизняної банківської системи, забезпечення її можливості протистояти як фінансовим потрясінням всередині країни, так і світовим фінансовим кризам.

Україна належить до молодих країн, в яких економіка ще недостатньо сформована, всі її сектори знаходяться на стадії активного розвитку. Тому порівнювати досвід консолідаційних процесів за участю банків в Україні з іншими країнами є недоцільним, оскільки банківський сектор наразі також знаходиться на стадії становлення.

Починаючи з 1991 р., коли з набуттям незалежності Україна стала на самостійний шлях розвитку, і до сьогодні, в банківській системі країни не спостерігалось консолідаційних процесів у їх класичному вигляді. Для укра-

їнського ринку не є характерною реалізація угод злиття та поглинання банків, результатом чого є скорочення кількості установ, підвищення рівня концентрації банківського капіталу в цілому за системою.

Замість укладення угод злиття та поглинання в українській практиці поширеним є процес купівлі/продажу банків, який є більш вигідним та дешевим для обох сторін – покупця та продавця. Досить часто наслідком цих процесів в Україні є консолідація банківського капіталу окремих установ у одного власника. Підтвердженням даного факту є велика кількість угод купівлі/продажу українських банків протягом останніх десяти років переважно за участю іноземних банків, які почали активну експансію у вітчизняний банківський сектор на початку 2000-х рр. (табл. 4.7).

Таблиця 4.7 – Угоди купівлі/продажу банків у банківській системі України за період 2004-2009 рр. [242, 252, 290]

№ п/п	Продавець	Покупець	Країна покупця	Вартість угоди, млн. дол.	Кількість проданих акцій, %	Дата угоди
1	2	3	4	5	6	7
1.	АТ «Кредит Банк (Україна)»	PKO BP S.A.	Польща	30,60	66,65	26.08.2004
2.	ПАТ «Енергобанк»	АКБ «Национальный резервный банк»	Росія	Н.Д.	21,88	26.10.2004
3.	АКБ «Ажіо»	Vilniaus Bank (SEB Group)	Литва (Швеція)	27,50	98,00	17.12.2004
4.	АКБ «Аваль»	Raiffeisen International	Австрія	1028,00	93,50	20.10.2005
5.	ПАТ «Банк Форум»	The Bank of New York	США	20,00	7,81	21.10.2005
6.	ПАТ «ВаБанк»	TWIF Financial Service (Kardan Group)	Нідерланди (Ізраїль)	8,75	9,55	01.11.2005
7.	АТ «Укрсиббанк»	BNP Paribas Group	Франція	325,00	51,00	01.12.2005
8.	ВАТ «ПРБ-Україна»	АТ «Сбербанк России»	Росія	100,00	100,00	12.01.2006
9.	АКБ «Мрія»	ВАТ «Внешторгбанк»	Росія	70,00	98,00	31.01.2006
10.	АКБ «Укрсоцбанк»	Banca Intensa	Італія	1161,00	85,42	14.02.2006
11.	ПАТ «Індекс-Банк»	Credit Agricole S.A. (Calyon)	Франція	260,00	98,00	24.03.2006
12.	АБ «Приватінвест»	PPF Group	Чехія	10,00	100,00	05.05.2006
13.	ЗАТ «Міжнародний іпотечний банк»	IMB Group Public Limited	СІЛА	30,10	45,00	10.05.2006
14.	ВАТ АКБ «Львів»	Нью Прогрес Холдинг (Vostock Holdings ehf. и Hraunbiarg ehf.)	Ісландія	5,80	95,00	12.05.2006
15.	ПАТ «Райффайзен банк Україна»	OTP Banka Slovensko	Угорщина	812,50	100,00	01.07.2006
16.	ВАТ «Універсальний»	EFG Eurobank	Греція	50,00	99,34	20.07.2006
17.	АКБ «Престиж»	Erste Bank der osterreichischen Sparkassen AG	Австрія	35,30	50,50	28.07.2006

Продовження таблиці 4.7

1	2	3	4	5	6	7
18.	ПАТ АБ «Укргаз-банк»	Ринковий продаж / IPO	Росія	20,00	7,00	13.08.2006
19.	ВАТ КБ «Надра»	Ринковий продаж / IPO	Швеція	53,00	7,70	20.08.2006
20.	ВАТ «Аис-Банк»	ЗАТ «Банк Русский Стандарт»	Росія	12,00	100,00	12.08.2006
21.	АТ «Родовід Банк»	Ринковий продаж / IPO	Інвестиційні фонди з Європи і США	36,70	18,90	10.09.2006
22.	ВАТ АКБ «Прикарпаття»	Getin Holding	Польща	35,00	81,80	04.12.2006
23.	ВАТ «Електрон Банк»	Volksbank AG	Австрія	71,00	98,00	15.12.2006
24.	АКБ «Престиж»	Erste Bank der osterreichischen Sparkassen AG	Австрія	104,00	49,50	20.12.2006
25.	ПАТ «Кредобанк»	Powszechna Kasa Oszczednosci Bank Polski Spolka Akcyjna (PKO BP SA)	Польща	26,02	28,25	26.07.2007
26.	АТ «Укрінбанк»	Bank Napoalim	Ізраїль	136,00	75,80	24.12.2007
27.	АБ «Факторіал-Банк»	Skandinaviska Enskilda Banken AB	Швеція	120,00	97,25	18.11.2007
28.	ПАТ «АБ «Радабанк»	ТОВ «КИТ Финанс»	Росія	10,00	100,00	10.12.2007
29.	ЗАТ «Банк НРБ»	АТ «Сбербанк России»	Росія	150,00	100,00	27.12.2007
30.	ПАТ КБ «Правекс-Банк»	Intesa Sanpaolo	Італія	750,00	100,00	04.02.2008
31.	АТ «Астра Банк»	Alpha Bank	Греція	Н.Д.	90,00	26.03.2008
32.	АТ «Дельта Банк»	Icon Private Equity	Росія	350,00*	49,00	24.06.2008
33.	АБ «Південний»	East Capital Explorer Financial Institutions Fund	Швеція	79,31	10,00	10.04.2008
34.	ПАТ «Промінвест-банк»	ГК «Внешэкономбанк»	Росія	1080,00	75,00	15.01.2009
35.	АТ «ПроКредит Банк»	ProCredit Holding	Німеччина	52,50*	20,00	28.04.2009
36.	АТ «УкрСиббанк»	BNP Paribas Group	Франція	Н.Д.	25,00	11.06.2009
37.	ПАТ «Мегабанк»	EBRD, KfW	Німеччина	41,16	30,00	20.08.2009

* Прогнозована ціна угоди, реальна вартість банку не розголошується (за даними НБУ та Асоціації українських банків)

Як свідчить досвід багатьох економічно розвинутих країн та країн, що розвиваються, консолідація виступає ефективним способом покращення структури та ефективності банківського сектору країни. Очевидним є те, що рівень дохідності банків на ринку банківських послуг країни є неоднаковим – деякі установи отримують високі доходи, але здійснюють свою діяльність неефективно; інші банки застосовують більш жорсткі методи конкуренції у конкретному сегменті. Дана ситуація є більш характерною для країн, що розвиваються (в тому числі й України), в яких відбувається процес поступового

покращення банківської системи, її структури, складу учасників, рівня банківських послуг суб'єктів ринку тощо. Крім того, спостерігається і неоднаковий розвиток банківських технологій та інновацій в банках. Така ситуація в банківських системах більшості країн світу ще раз підтверджує доцільність активізації консолідаційних процесів для покращення стану банківської системи країни та її суб'єктів. До того ж, нещодавні фінансові кризи мали відчутний негативний вплив на банківські системи в ряді країн світу, що стало причиною банкрутства банків, одним з можливих варіантів покращення становища яких було злиття з іншими фінансово-кредитними інститутами або поглинання їх останніми.

З огляду на розвиненість банківського сектору в країні та рівень розвитку економіки країни в цілому консолідацію банків розглядають з двох позицій:

- консолідаційні процеси, що виникають за ініціативи ринку, тобто внаслідок об'єктивних процесів розвитку на ньому (market-driven consolidation);
- консолідаційні процеси, що виникають за ініціативи держави (government-led consolidation) (рис. 4.9).

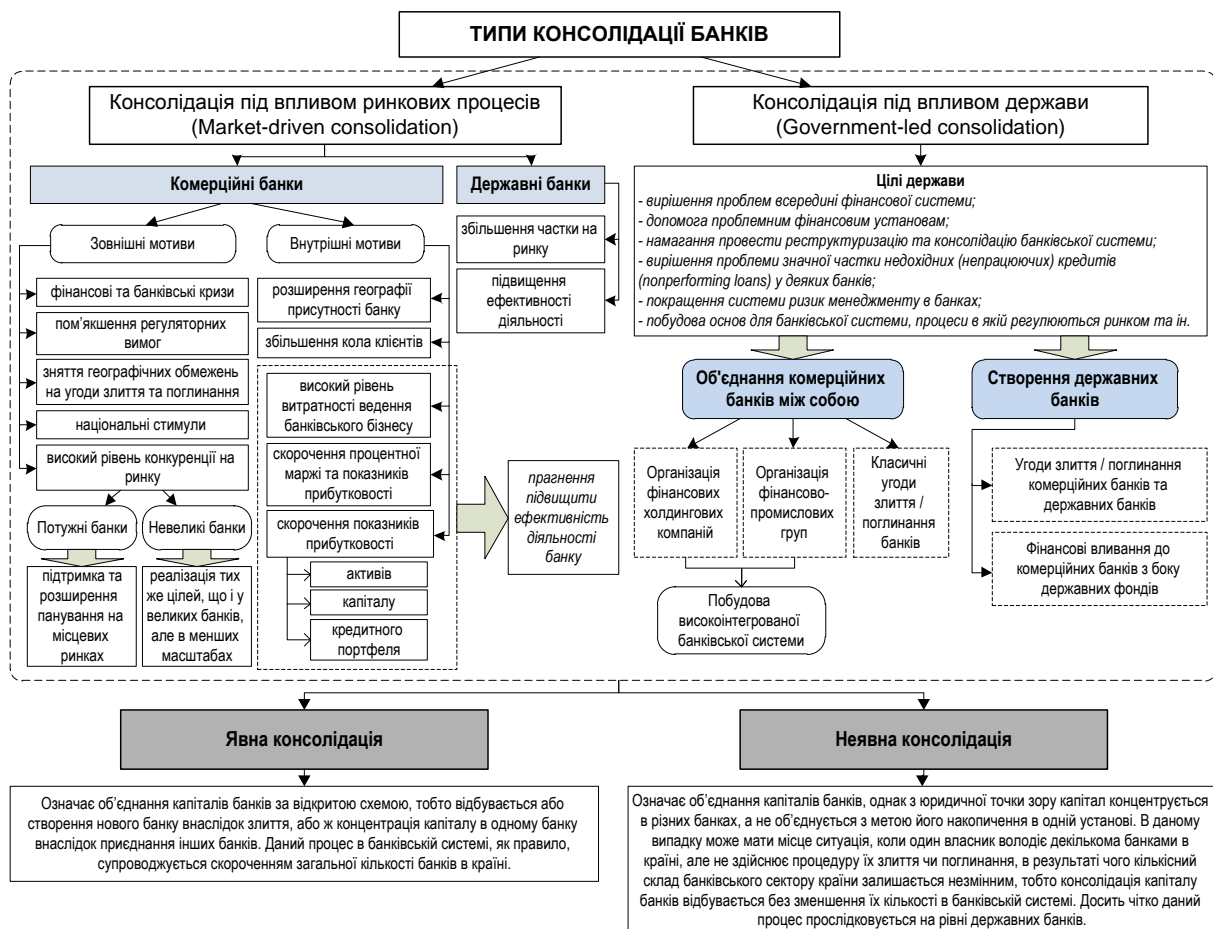


Рисунок 4.9 – Типи консолідації банків у світовій практиці

Консолідація банків під впливом ринкових процесів на сьогодні є об'єктивним явищем розвитку банківської системи будь-якої країни. Основною характерною рисою даного типу консолідації є те, що необхідність об'єднання капіталів банків, їх активів і пасивів та зменшення загальної кількості фінансових установ в країні не регламентується з боку держави, а визначається учасниками ринку банківських послуг та умовами зовнішнього середовища, які задають темп та обсяги консолідаційних процесів в банківському секторі країни. У даному випадку в якості основних учасників консолідаційних процесів розглядаються саме банки як найбільш потужні фінансові установи зі значним портфелем активів.

Консолідаційні процеси під впливом держави часто притаманні банківським системам країн світу, що мають певні внутрішні розбалансування або мали суттєвий вплив з боку світових фінансових або банківських криз. Саме даний вид консолідації є характерним для України відносно, оскільки в її банківській системі постійно спостерігаються трансформаційні процеси, а недавня світова фінансова криза гостро поставила питання про впровадження механізму консолідаційних процесів для покращення ситуації в банківській системі країни. Як уже зазначалося раніше, консолідація банків під впливом держави має переважно регламентаційний характер, оскільки вимоги до здійснення консолідаційних угод між банками висувуються з боку державних органів та нерідко включаються до переліку цілей стратегічного розвитку країни. Як правило, держава ініціює консолідацію банків у випадках перебудови банківської системи, покращення фінансового стану учасників ринку банківських послуг, подолання наслідків криз тощо. Серед цілей, які ставить перед собою держава в процесі активізації консолідаційних процесів в країні, слід відзначити наступні:

- вирішення проблем всередині фінансової системи;
- допомога проблемним фінансовим установам;
- намагання провести реструктуризацію та консолідацію банківської системи;
- вирішення проблеми значної частки недохідних (непрацюючих) кредитів (nonperforming loans) у деяких банків;
- покращення системи ризик-менеджменту в банках;
- побудова основ для банківської системи, процеси в якій регулюються ринком тощо.

Для реалізації зазначених цілей державні органи влади можуть ініціювати проведення злиттів та поглинань як комерційних банків, так і банків з державною власністю. У напрямку консолідації комерційних банків держава

може виступати ініціатором класичних угод злиття і поглинання між установами або ж створення більш складних інтегративних об'єднань, наприклад, фінансової холдингової групи або фінансової промислової групи. Поряд з цим держава може організовувати угоди злиття та поглинання комерційних та державних банків, внаслідок чого утворюється повністю державна банківська структура. Ще одним варіантом впливу державних органів країни на консолідаційні процеси в банківській системі є здійснення фінансових впливань до комерційних банків з боку державних фондів, у результаті чого держава прямо або опосередковано стає власником приватного банківського капіталу.

Таким чином, можна стверджувати, що консолідація банків під впливом держави пояснюється намаганням останньої стабілізувати банківську систему та характеризується в підсумку переходом капіталу комерційних банків у державну власність або під контроль державних органів, що можуть мати вирішальний вплив на управління банком та реалізацію стратегії його розвитку на ринку банківських послуг.

У той же час консолідація може бути явною та неявною. Явна консолідація означає об'єднання капіталів банків за відкритою схемою, тобто відбувається або створення нового банку внаслідок злиття, або ж приєднання до інших банків. Даний процес в банківській системі, як правило, супроводжується скороченням загальної кількості фінансово-кредитних установ у країні. Неявна консолідація по суті також означає об'єднання капіталів банків, однак з юридичної точки зору капітал концентрується в різних банках, а не об'єднується з метою його накопичення в одній установі. У даному випадку може мати місце ситуація, коли один власник володіє декількома банками в країні, але не проводить процедуру їх злиття чи поглинання, в результаті чого кількісний склад суб'єктів банківського сектору фінансового ринку країни залишається незмінним. Тобто, консолідація капіталу банків відбувається без зменшення їх кількості в банківській системі. Досить чітко даний процес простежується на рівні державних банків.

У вітчизняній банківській системі присутні явні і неявні консолідаційні процеси за участю держави. Явну консолідацію за участю українських державних банків можна спостерігати на прикладі об'єднання ПАТ «Родовід банк» та ТОВ «Укрпромбанк». Відповідно до постанови КМУ та НБУ [202], між банками було укладено договір про передачу активів і зобов'язань ТОВ «Укрпромбанк» до ПАТ «Родовід банк», відповідно до якого останній отримуватиме реєстри договорів вкладників-фізичних осіб та реєстри договорів банківських рахунків [272].

Поряд з банком «Родовід банк», який наразі є державним, спільну діяльність державних установ АБ «Укргазбанк» та АТ «Ощадбанк» можна розцінювати як прояв неявної консолідації цих банків. Підтвердженням цього факту є реалізація певних державних програм переважно АБ «Укргазбанк» та АТ «Ощадбанк», зокрема Програми дешевої іпотеки, що стартувала у 2012 р. [271]. Таким чином, бачимо, що два банки зі спільним власником (у даному випадку – держава) не здійснюють класичної консолідації банківського капіталу через злиття або поглинання, а лише спільно реалізують державні програми та, за своєю сутністю, є свідченням консолідації банківського капіталу, що перебуває у державній власності, без його концентрації у одній установі. Не виключеним є і той факт, що органи управління даних банків обговорюють свої рішення між собою, зважаючи на координацію діяльності банків з боку державних органів.

В українській практиці складно говорити про явну консолідацію між комерційними банківськими структурами, тому для них характерним є прояв неявних консолідаційних процесів. Щодо цього існує багато прикладів, одним з них є досвід австрійської банківської холдингової групи Райффайзен Інтернаціональ Банк-Холдинг АГ. Історія діяльності даної групи в Україні починається з 1998 р., коли було засновано банк зі 100-% іноземним капіталом «Райффайзенбанк Україна». Намагаючись розширити свою присутність в банківському секторі України, керівництво банківської холдингової групи розпочало переговори з АППБ «Аваль» про його придбання. Як результат, у 2005 р. АППБ «Аваль» став частиною групи Райффайзен Інтернешнл з викупом останньою 93,5 % акцій банку. Пізніше було змінено назву банку з АППБ «Аваль» на ВАТ «Райффайзен Банк Аваль». Володіння австрійським власником двох банків в Україні є типовим прикладом неявної консолідації банківського капіталу. У наступні роки очікувалось злиття цих двох банків, що означало б явну консолідацію в банківській системі. Однак у 2006 р. Райффайзен Інтернешнл продала 100 % акцій «Райффайзенбанк Україна» угорській групі OTP Bank Plc.

Вище зазначені твердження доцільно застосувати для української практики, оскільки вітчизняний ринок не здатний самостійно активізувати консолідацію банків та реорганізацію банківської системи в Україні. У даному випадку держава в ролі державних органів влади України повинна застосувати ряд заходів для ініціювання консолідаційних процесів між банками в країні.

У світовій практиці застосовуються різні інструменти державного впливу на консолідацію банківського сектору, найбільш поширені з яких відображено на рис. 4.10.

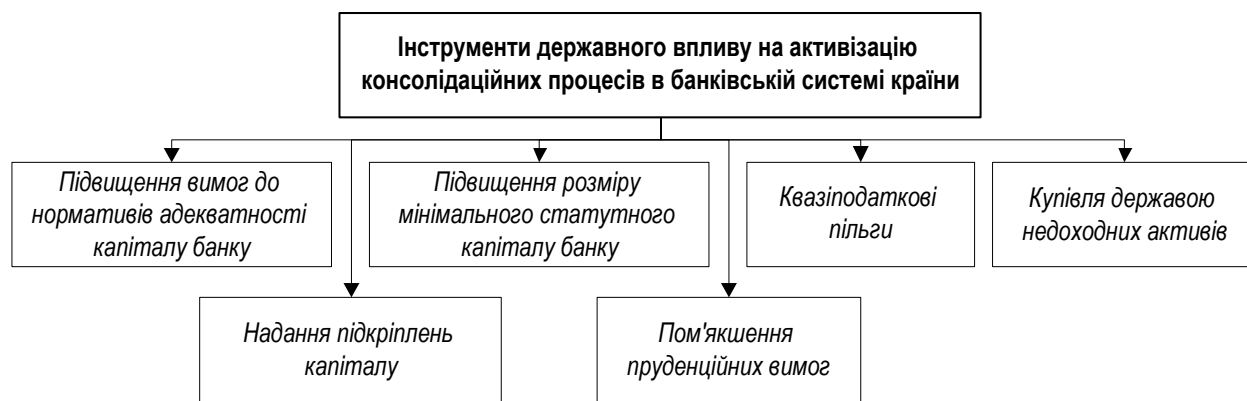


Рисунок 4.10 – Інструменти державного впливу на активізацію консолідаційних процесів в банківській системі країни

Дані інструменти (рис. 4.10) доцільно використовувати відповідальними державними органами в українській практиці. Відзначимо, що деякі інструменти вже застосовувались Національним банком України (НБУ), зокрема підвищення вимог до нормативів адекватності капіталу банків.

Так, Постановою НБУ № 273 [207] від 9 липня 2010 р. вимагалось підвищення мінімального розміру регулятивного капіталу банків України з 75 до 120 млн. грн. Усім банкам, що мали розмір регулятивного капіталу менше 120 млн. грн. на вказану дату, необхідно було його збільшити до 1 січня 2012 р. Дану вимогу було виконано майже усіма банками, окрім чотирьох, які не встигли завершити процес збільшення регулятивного капіталу до необхідного рівня. Однак, вирішального впливу на активізацію угод злиття / поглинання банків так і не було досягнуто. На сьогодні існує розроблений законопроект «Про внесення змін до деяких законів України (щодо регулювання діяльності банків)» (№ 0884) [204], в якому говориться про підвищення мінімального значення статутного капіталу до 500 млн. грн. для новостворених банків. Зважаючи на це, можна стверджувати, що прийняття даного закону повинно бути повністю обґрунтованим, оскільки він може мати зворотній ефект у вигляді погіршення ситуації в банківській системі України через масові банкрутства банків, що не зможуть досягти необхідного значення нормативу та з певних причин не зможуть об'єднатися з іншими банками.

Таким чином, фінансова криза може стати відправним моментом, з якого банки України, що відчувають значні фінансові труднощі, розпочнуть укладати угоди злиття та поглинання, що в кінцевому результаті призведе до консолідації вітчизняної банківської системи. У даному аспекті на державу покладається головна роль у стимулюванні даних процесів та побудові фінансово стійкої і надійної банківської системи.